

Magda van der Ende:

Mondd meg nekem, ki vagy. Tíz bibliai nő és a kabbala.

Ford. Máthé Melinda. Mentor Könyvek Kiadó, Marosvásárhely 2024,
ISBN 978-606-8861-93-7, 200 old.

Bibliai nők új megvilágításban

2024. október 25-én tartották Kolozsváron, a Vallásszabadság Házában Magda van der Ende protestáns teológus, srebrenicai (Bosznia-Hercegovina) békemunkás és kabbalaszakértő magyar nyelvre fordított könyvének bemutatóját. Az eredeti holland kiadás 2019-ben jelent meg Kampenben *Zeg me, wie ben je... Tien bijbelse vrouwen en kabbala* címmel a Van Waren kiadó gondozásában.

Magda van der Ende az Utrechti Egyetemen végzett teológiai tanulmányokat 1967 és 1970 között. A személyes és szakmai kapcsolatokon túl társadalmi és kulturális tapasztalatai is kötik Erdélyhez. Utrechti teológiai stúdiuma után, a Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézetnek volt doktorandusza, 1970 és 1972 között, majd 1978-ban tért vissza ide szigorlatozni. Az *Imre Lajos élete és teológiai munkássága* című doktori disszertációját 1982-ben védte meg. [A hódmezővásárhelyi születésű Imre Lajos (1888–1974) Kolozsváron végezte teológiai tanulmányait (1906–1910), majd 1921-től 1948-ig volt a Kolozsvári Református Theológiai Fakultás gyakorlati tanszékének a tanára.] De a doktori oklevelét csak 1987-ben vehette át az akkori rendszer külföldiekkel szemben tanúsított álláspontja

miatt. Dolgozata 1990-ben jelent meg Budapesten a Ráday College Press kiadásában. 1979 és 1984 között elemi iskolákban volt vallástanár, 1984 és 2003 között kurzusvezetőként tevékenykedett a nemzetközi erőszakmentes mozgalomban, előadásokat tartott az erőszakmentes társadalmi változások, a konfliktusmegoldás, a megbékélés, az etnikumok közötti párbeszéd Nyugat- és Kelet-Európában témákban. Élettársával, Abel Hertzbergerrel megalapította az Expeditie központot. A kabbala iránti érdeklődése 1979-

ben ébredt fel Martin Buber haszid elbeszéléseinek olvasása közben, s ebben Z'ev ben Shimon Halevival (1933–2021), a Kabbalah Society londoni alapítójával, kabbalatanárral való találkozása után mélyült el, s mint megvallja könyvének magyar fordítása elé írt előszavában, a kabbala a szívéhez nőtt, akárcsak a magyar nyelv is (8. old.). 1998-tól ő is kabbalatanár, lelkigondozó és előadó. Tanított Budapesten, Londonban, Lisszabonban és Tokióban.

A bibliai személyeket tanulmányozva mindig felmerült benne a kérdés, hogy kik és milyen nők álltak a férfiak mellett. Ennek az érdeklődésének a termése ez a könyv, amelyben tíz bibliai nőt mutat be a kabbala, a judaizmus egyik kegyességi irányzatának látásmódjában. „A kabbala egy egyetemes lelki és szellemi szabadításhoz vezető utat mutat, az életfa útmutatóként és irányadóként összefoglalja a lényegét. E régi, bizonyított hagyomány segített nekem jobban megérteni az élet sokrétűségét és szavakat találni arra, ami a lelkem mélyében szunnyadt” – írja szintén az előszóban (8. old.). Célja nyilvánvaló: arra kívánja felhívni a figyelmet, hogy milyen spirituális jelentőséggel bírnak

a nők a bibliai történetekben, és hogy ez miként hatott a zsidó vallási és filozófiai hagyományra, a kabbala misztikus tanításaira. A könyv címe tehát jól érzékelteti a szerző célkitűzését, amelyet ekképpen fogalmaz meg: „E könyvvel szeretnék hozzájárulni a felszabaduláshoz a társadalmilag és teológiailag megszabott berögződött szerepekből – a kabbala bölcsességének segítségével. Az ősatyai archetípusok fontosak, de itt az ideje, hogy mellettük jobban megismerkedjünk az ősannyakkal is, hogy mind felismerjük magunkat mint a kezdetektől tökéletesen és ragyogóan teremteteket Isten képmására.” (8. old.) Emellett az is célja, hogy az adott személyek elemzésével a kabbalista bölcs gondolatokkal is megismertessen.

A hagyományban az Életfa mellett a Jákob létrája is a tudás átadásának eszközeként használt minta az én, a környezet és az események elemzésében. A Jákob létrája tíz szefírá, tulajdonságot határoz meg, amelyhez a kabbalisták az ősatyák, illetve más bibliai férfiak nevét társítják.¹ Magda van der Ende tíz bibliai nőt választ ki, és őket helyezi az életfa-szerkezetre a férfiak helyébe az emberi lélek örök archetípusaiként: a kezdetet képviselő Sárát (*Keter*, a ma-

¹ Az életfamodellt tanulással és meditációval tanulmányozzák az öntudat fejlesztésének céljából úgy, hogy megvizsgálják a tapasztalatok és megfigyelések összefüggéseit. A másik modell a Jákob létrája, amelynek törvényei és alapelvei megegyeznek az életfáéval, ez viszont jóval részletesebb. Mindkettő a Genézisből származik. Az élet fájával elsősorban a teremtéstör-

ténetben találkozunk (1Móz 2,9; 1Móz 3,22.24), az eget és földet összekötő létrával pedig Jákob álmában (1Móz 28,12), amikor Jákob még nincs tudatánál, és majd csak megébredése után tudatosul benne a föld és ég közötti kapcsolat. A kabbala a tudat különböző szintjeinek ismeretéről, ennek fejlesztéséről és alkalmazásáról szól.

gasztos ismeretforrás), a könyöröletes Ráheld (*Hokmá*, az éltető szikra), az együttműködő Leát (*Bíná*, az életforma forrása), az elfogadó Rúthot (*Heszed*, hűség és barátság), az irányító Deborát (*Gebúrá*, a határok leszögezésének képessége), az isteni szépségű Rebekát (*Tiferet*, az én tudata), az igazságos Támárt (*Necá*, az élet ritmusa), az útjelző Abigélt (*Hód*, az érzékeny kommuikáció), a kezdeményező Mirjámot (*Jeszód*, az ego tudata mint pszichikai tudatosság), és Esztert (*Malkút*, a fizikai világ tartománya), a rejtőzködésből tettek által kiteljesedő győzedelmeskedést, akikben ott rejlik a befogadás, a készség, a nyitottság, az erő, az akarat, a ritmusosság, a kitartás, az értelem, a határozottság, az előrelátás, a bátorság, az engedelmesség, az érzékenység, az elfogadás, a bizalom, a megértés, a szeretet, az odaadás, a lendület, a szenvedés, a szépség, a felelősségvállalás, és a sor még folytatható. Ezzel nem a férfiak rendeltetését szándékszik háttérbe szorítani, hanem úgy láttatja a nőket, mint akik a férfiak kiegészítői, társai és Isten jelenlétének hordozói. A szerző lábjegyzetben jelzi Rebeka elemzésénél, hogy a Word szerkesztőprogram helyesíráellenőrzője a *matriarchák* szó esetében *patriarchák* szóra való átjavítást javasolja (200. old.).

A társadalmat a férfiak dominanciája határozta meg. A pátriárkákra és a bölcserekre való összpontosítás láthatóan mellőzte a nőket – vallja a szerző, aki a női identitás, a belső, a lelki erő fejlődésére összpontosít, de nem kifeje-

zetten feministaként, hanem azért, hogy az olvasók más szemszögből is megismerhessék a Biblia női személyiségeit, és hogy a tudatosság és a lelkiesség egyensúlyának megteremtésével ismerhessék fel magukban a fejlődés lehetőségét és a nőiesség megerősítését. A nagyon összetett női jellemek megrajzolásával és tulajdonságaik összegzésével hús-vér emberek elevenednek meg mesterkéltlenül a könyv lapjain. Azokról a sokoldalú személyekről kapunk képet, akik a Teremtő tulajdonságait hordozzák magukon vagy magukban. Ezek az ősképek minden ember pszichéjében fellelhetők, viszont az az újszerű, ahogyan Magda van der Ende a Biblia és a kabbalista tanítások fényében elemzi ezeket.

A kolozsvári könyvbemutató alkalmával a szerző könnyedén levezette az ábrák alapján a teremtés filozófiáját is, akárcsak egy könyv megalkotását, amelyet egy hétköznapi cselekedet a mindennapi táplálék előteremtésével tett még áttekinthetőbbé. Ugyanazt a sémát használva tette érthetővé Isten és ember kapcsolatát is.

A Mentor Könyvek Kiadójának vezetője, Káli Király István a szöveggondozás és -értelmezés során átélt kataritikus megvilágosodásáról számolt be, tudniillik arról, hogy a férfi és a női jellem Isten alkotta ember volta teljesedett ki előtte. Magda van der Ende embereinek sokarcúsága valóban rácsodálkoztat Isten tökéletességére, sokféleségére és arra, hogy ő minden fölélt való.

A magyar nyelvű kiadás borítója jól illusztrálja a könyv vallási és spirituális tartalmát. Teremtéskori hangulatot, nyugalmat, bensőségességet áraszt és elmélyülésre serkent. Az égbolt árnyalata misztikus légkört, az átalakulás állapotát idéz fel. A rózsaszínes felhők hajnali vagy alkonyati pillanatra emlékeztetnek, és ez szimbolizálhatja a kezdetet és a véget, illetve az átalakulás közötti állapotot. Ez az átmenetiség összhangban áll a kabbala szellemiségével, amely az élet és a spiritualitás mélységeit és az isteni kapcsolódást kutatja.

A cím elhelyezése egyfajta átmenetet alkot a mélység és magasság között, kifejezi az égi és a földi világ összekapcsolódását, amely egyben a kabbala alaptémája is. A betűk háttérének, a flekknek hegyeket idéző foszlányából a szerző témában való jártasságát, magabiztos meggyőződését olvashatjuk ki. A cím egyszerű betűtípusa a teológiai és filozófiai megalapozottságot hangsúlyozza, illetve a bibliai történetek időtlenségét erősíti meg.

A könyv bevezetőjéből megtudjuk, hogy Magda van der Endét a Z'ev ben Shimon Halevi „lélek-iskolája” indította el a kabbalista bibliai egzegézis útján, amely szerint a kabbala bölcsességeit többféleképpen is ki lehet fejteni, illetve alkalmazni más nyelvre és műfajra, annak ellenére, hogy ennek is, mint minden misztikus tradíciónak, megvan a maga sajátos nyelve. Moses Cordovero (1522–1570) zsidó teológus annak a misztikus irányzatnak a vezetője, amelynek köszönhető a kabbala

történelmi fejlődése. Z'ev ben Shimon Halevi/Warren Kenton zsidó származású angol kabbalaszakértő könyvei tudományos forrásként szolgálnak ebben a témakörben (10. old.). Ezeknek továbbadását vállalta fel a holland teológus, és nem hagyományos szakműveivel nemtől függetlenül bátorítja arra minden olvasóját, hogy pozitív hozzáállással keresse a maga életének célját és értelmét.

A szerző leszögezi az elemzett nők helyét az őstörténetekben, megnyilvánulásaik jelentésére ad magyarázatot, és megkísérel „a történetekből kihozni a lelkiismeret fejlesztésére és a szellemmel való kapcsolat erősítésére vonatkozó elveket úgy, hogy azok az életben is alkalmazhatók legyenek” (208. old.). Bevezet a kabbala alapelveibe. Kabbalisztikus fogalomtárat is közöl (364–389. old.).

Az értekezések a misztikus hagyományban nem vagy kevésbé jártas olvasók számára is érthetők. A szerző nagyon árnyaltan beszél a bevallása szerint számára nagyon kedves és ízes magyar nyelvet, és nyomtatás előtt az ismeretátadás pontosságára törekedve Máthé Melinda gondos fordítói munkája után is finomította a könyv tartalmának stilisztikai elemeit. Ez az enciklopédikus információk tekintetében sem szűkölködő kötet magyar és francia vonatkozású adatokat is tartalmaz.

A szépirodalmi jellegű, olvasmányos fogalmazási mód ellenére tudományos publikációval állunk szemben. Ezt támasztják alá a hivatkozások (szám sze-

rint 924 lábjegyzet), amelyek segítik az olvasót a bibliai történetek spirituális és filozófiai értelmezésében. Noha a kabbalisták elsődleges információforrása a bibliai szöveg, a szerző Biblián kívüli forrásokat is használt a maga meglátásainak alátámasztására. A felhasznált angol, holland (köztük Mircea Eliade *A szent és profánja* is holland fordításban), a német és magyar nyelvű (Egeresi László Sándor: *Rúth könyve*) irodalom betűrendes felsorolása hiányzik a kiadványból. Talán azért, mert ez megnövelte volna a nyomtatvány terjedelmét, akárcsak a mindig nagyon hasznos névmutató.

A fordításban közölt ábrák mellett, ugyanúgy, mint a holland eredetiben, megtalálhatjuk Thijs Kwakernaak zwollei képzőművész azon szobrainak képeit, amelyek a Magda van der Ende által tárgyalt tíz nőről készültek. Ezeket a különleges és nagyszerű alkotásokat a képzőművész a könyv elolvasása után formálta és örökítette meg különböző faanyagból a megszokott történetek új értelmezésének motivációjával.² Látványosan jelenítik meg a könyvben megrajzolt karaktereket, és segítenek még nyilvánvalóbbá tenni azok lelki valóságát. Szemléletessé teszik a gazdag tartalmat, és megkönnyítik annak megértését. Az erdélyi kötetbemutatókon (Székelyudvarhely, Marosszentkirály, Kolozsvár, Marosvásárhely) a részt-

vevők választhattak maguknak egyet-egyet a szobrok színes képeslapokra nyomtatott másaiból.

A könyv szerkezetét meghatározza a bibliai nőszemélyeket bemutató egyes részek után következő, egyes szám első személyben írt összefoglaló, amely a befogadóban rejlő vagy szemmel látható tulajdonságok felszínre hozását, illetve alakítását és azok tudatosítását kívánja megerősíteni.

E biblikateológiai alapú és vallásfilozófiai rendszerszemléletű, tudományos, de könnyen olvasható könyv böngészését a többrétű szakmai ismeretek tágitása és érlelése érdekében és az önismeret kiteljesedő élményének reményével ajánlom minden teológusnak, és különösen azoknak, akik a nőiesség és a női lelkésség aktualitásával foglalkoznak.

Magda van der Ende könyve a Mentor Könyvek Kiadó³ oldalán szerezhető be, decembertől pedig bekerül a Szaktárs adatbázisba is. Emellett kapható még a kolozsvári Idea Könyvtérben és a Gaudeamus Könyvesboltban, a marosvásárhelyi, csíkszeredai, székelyudvarhelyi és sepsiszentgyörgyi székelyű Gutenberg Könyvesboltban, a marosvásárhelyi Gemma Book Caféban, a sepsiszentgyörgyi LibriM-ben és a budapesti Láng Tékában.

Bak Ágnes

² Eikelboom, Wim: Bijbelse vrouwen als aartsmoeders. [s. a.]. In: *ArtWay*. <https://artway.eu/content.php?id=2585&action=show&lang=nl> (2024. nov. 6.).

³ Magda van der Ende: Mondd meg nekem, ki vagy. In: *Mentor Könyvek Kiadó*. <https://mentorkonyvek.ro/termek/magda-van-der-ende-mondd-meg-ki-vaagy/> (2024. nov. 6.).